การจัดการองค์ความรู้เพื่อการสืบสานศิลปะการแทงหยวก ในพื้นที่แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

The Knowledge Management for Inherit of Banana Stalk Carving Art In the Learning Area of Thai Phuan Ban Phue Museum Udon Thani Province

ชุติพงศ์ คงสันเทียะ[1], กนิษฐา เรืองวรรณศักดิ์[2]
Chutiphong Khongsanthia[1], Kanittha Rungwannasak[2]

Receive: 4 มกราคม 2567 **Revised:** 11 กุมภาพันธ์ 2567 **Accepted:** 21 กุมภาพันธ์ 2567

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษารวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ให้อยู่ในรูปแบบของฐานข้อมูลและสื่อการเรียนรู้ และ (2) นำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนที่ถูกจัดระบบแล้ว มาประยุกต์เป็นกิจกรรมเพื่อเผยแพร่และสืบสานสู่ชุมชนท้องถิ่น ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ท้องถิ่นจำนวน 1 คน เพื่อสกัดองค์ความรู้ออกจากตัวบุคคล และกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ การจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเผยแพร่ความรู้และทักษะศิลปะการแทงหยวกแก่ผู้ที่สนใจ จำนวน 1 ครั้ง เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบประเมินทักษะการฝึกปฏิบัติ และแบบประเมินความพึงพอใจการนำไปใช้ประโยชน์ การวิเคราะห์ใช้แนวคิดแบบจำลองการจัดการองค์ความรู้เซกิ (SECI) ผลการวิจัยพบว่า มีการจัดการองค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกโดยเริ่มต้นจากการสกัด “ความรู้ที่ฝังลึก” สู่ “ความรู้ที่ชัดแจ้ง” ให้อยู่ในรูปแบบฐานข้อมูลและสื่อการเรียนรู้ ได้แก่ แผ่นพับ ป้ายนิทรรศการ และคู่มือหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) จากนั้นจึงมีการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อผนึกความรู้กลับเข้าสู่ตัวบุคคลอีกครั้ง มีจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม 66 คน ผู้ผ่านการประเมินทักษะฝึกปฏิบัติคิดเป็นร้อยละ 87.88 และมีผลการประเมินความพึงพอใจการนำไปใช้ประโยชน์โดยเฉลี่ยในระดับมากที่สุด (4.27) โดยแนวทางสำคัญในการนำองค์ความรู้ไปต่อยอด ได้แก่ การนำไปสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนบนฐานทุนทางวัฒนธรรม

คำสำคัญ: แทงหยวก, ไทยพวน, บ้านผือ, การจัดการองค์ความรู้

---

[1] อาจารย์, หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี; Lecturer, Bachelor of Arts Program in Social Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani University, Thailand; e-mail: chutiphong.kh@udru.ac.th

[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., หลักสูตรศิลปบัณฑิต (ออกแบบผลิตภัณฑ์) สาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี; Assistant Professor Dr., Bachelor of Fine Arts (Product Design), Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani University, Thailand.

ABSTRACT

This research article aimed: 1) to study and collect knowledge of the local wisdom of the banana stalk carving art of the Thai Phuan ethnic group, Ban Phue District. Udon Thani Province in the form of databases and learning media, and 2) to bring knowledge of the local wisdom of the banana stalk carving art of the Thai Phuan ethnic group that has been systematized and applied as an activity to disseminate and continue in the local community. This research employed qualitative research methods by in-depth interview with 1 local philosopher to extract knowledge from the individual. And the action research process was used: Organizing a workshop to disseminate knowledge and skills in the art of betting to those interested, 1 time. The tools used to collect data were a semi-structured interview form, practice skills assessment form and satisfaction assessment form for utilization. The analysis uses the concept of the SECI Knowledge Management model (SECI). The research results found that there is a management of knowledge of the banana stalk carving art, starting with the extraction. "Tacit knowledge" to "Explicit knowledge" in the form of databases and learning media including brochures, exhibition signs and electronic book manual (e-book). After that, organizing training workshop to integrate knowledge back into the individual was used, there were 66 people participating in the activity. This organizing training workshop had persons who passed the practice skills assessment accounted for 87.88 percent and had the highest level of average utilization satisfaction assessment (4.27). An important way to bring knowledge forward is to create community products based on cultural capital.

KEYWORDS: Banana stalk carving, Thai Phuan, Ban Phue, Knowledge management

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

"ไทยพวน" เป็นหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลวัฒนธรรมไท-กะได ซึ่งกระจายตัวเป็นชุมชนตามภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศไทย แต่เดิมนั้น "ชาวพวน" เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลไท-กะได มีถิ่นฐานในแถบเมืองพวน (หรือเมืองคูนในปัจจุบัน) แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก่อนจะอพยพเข้าสู่ไทยด้วยหลายสาเหตุ ได้แก่ การหนีภัยสงคราม รวมถึงการแสวงหาแหล่งทรัพยากรที่เอื้อต่อการดำรงชีพ ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงตั้งแต่รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 5 โดยพบการตั้งถิ่นฐานในแถบลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี (อรศิริ ปาณินท์, 2554 : 134) และในจังหวัดต่างๆ ได้แก่ สุพรรณบุรี ลพบุรี ปราจีนบุรี สระบุรี สุโขทัย แพร่ อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ เลย หนองบัวลำภู หนองคาย และอุดรธานี (ไพบูลย์ วิริยะพัฒนไพบูลย์, 2553 : 83-84) โดยยังคงสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนหลายด้าน เช่น ภาษา ประเพณี พิธีกรรม

สถาปัตยกรรม อาหาร เพลงพื้นบ้าน ศิลปะ หัตถกรรม/งานฝีมือ เป็นต้น ซึ่งหนึ่งในเครือข่ายชาติพันธุ์ไทยพวนที่ยังคงพบเห็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอาไว้อย่างเหนียวแน่นก็คือ “ไทยพวนบ้านผือ” อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

“อัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือ” มีการนิยามตัวตนผ่านคำว่า “พวนกะเลอ” ซึ่งมีนัยของการสร้างลักษณะเฉพาะของกลุ่มชนและเพื่อสร้างจุดเด่นในทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้งของชุมชนและจังหวัดอุดรธานี ประกอบด้วยอัตลักษณ์ด้านความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ ประเพณี/พิธีกรรมท้องถิ่น (เช่น บุญกำฟ้า บุญห่อข้าวหรือบุญแห่ปราสาท บุญข้าวหลาม บุญใส่กระจาดมหาชาติ เป็นต้น) (เกศรี วิวัฒนปฐพี และคณะ, 2565: 73 - 76) เพลงพื้นบ้านที่เรียกว่า “ขับพวน” ภาษาและอักษรไทยพวน สำรับอาหารไทยพวน หัตถกรรมและสิ่งทออย่าง “ผ้ามัดหมี่ย้อมคราม” และ “ผ้าขะม้าอีโป้เก้าสี จากไม้มงคล” สถาปัตยกรรมบ้านเรือนไม้ที่เรียกว่า “เฮือนไทยพวน” (กนิษฐา เรืองวรรณศักดิ์ และคณะ, 2566: 42 - 43) รวมถึงภูมิปัญญาด้านงานฝีมือและศิลปะอย่าง “การตัดพวงมาลัยกระดาษ (พวงมโหตร)” และ “การแทงหยวกกล้วย” ที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญต่อชุมชนชาวไทยพวนบ้านผือในหลายระดับ ทั้งเชิงกว้างและเชิงแคบ

หากเมื่อพิจารณาถึงคุณค่าของ “ศิลปะการแทงหยวก” ของชาวไทยพวนบ้านผือในมิติเชิงช่างและงานฝีมือนั้น สะท้อนให้เห็นถึงการสั่งสมองค์ความรู้ของช่างฝีมือ โดยผ่านการปรับประยุกต์ ดัดแปลง พลิกแพลง รวมทั้งเชื่อมโยงเอาประสบการณ์ทั้งหลาย อารมณ์ และความรู้สึกของตัวช่าง ให้ตกผลึกและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบลวดลายและเทคนิค สำหรับในมิติเชิงสังคมนั้นก็ได้แฝงฝังกุศโลบายเรื่องการรวมกลุ่มเอาไว้อย่างแยบยล ทั้งนี้เพราะงานแทงหยวกจำเป็นต้องช่วยกันระหว่างญาติพี่น้องหรือคนในชุมชน มีการแบ่งหน้าที่กัน เกิดการร่วมแรงร่วมใจ ทำให้คนในชุมชนมีกิจกรรมทำร่วมกัน ส่วนในมิติเชิงปรัชญา จิตวิญญาณ และโลกทัศน์ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย ความไม่เที่ยง และสะท้อนวิธีคิดเรื่องการให้ความสำคัญกับความกตัญญูต่อคนในครอบครัวและบรรพบุรุษ เนื่องจากศิลปะการแทงหยวกมักถูกใช้พิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย เช่น พิธีถวายปราสาทผึ้งหรือหอปราสาทในบุญห่อข้าวและบุญแห่ปราสาทนอกจากนี้ในมิติเชิงเศรษฐกิจก็คือการนำมาประยุกต์เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่ว่างงานหรือเด็กเยาวชนที่สนใจ รวมถึงเป็นกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยวที่ได้มาเยี่ยมชมเรือนพิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ (ชุติพงศ์ คงสันเทียะ และ กนิษฐา เรืองวรรณศักดิ์, 2566: 77-79) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันศิลปะการแทงหยวกกล้วยกำลังเผชิญภาวะวิกฤต เนื่องจากมีช่างฝีมือในชุมชนที่มีภูมิรู้และสามารถปฏิบัติได้เพียงหนึ่งคนเท่านั้น ประกอบกับขาดทั้งผู้ที่สนใจและขาดกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้นี้อย่างจริงจัง ดังนั้น หากไม่มีแนวทางเสนอสำหรับการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์และต่อยอดใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้อย่างเหมาะสมแล้ว งานศิลปะนี้อาจจะหายสูญไปจากชุมชนชาวไทยพวนบ้านผือในอนาคตได้ในไม่ช้า

ดังนั้น หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นอุดรธานีจึงได้ตระหนักถึงความสำคัญดังกล่าว จึงได้มีการดำเนินโครงการวิจัยการจัดการองค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนอำเภอบ้านผือ โดยการจัดระบบให้กับองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ที่อยู่ในตัวบุคคล เพื่อให้อยู่ในรูปแบบของฐานข้อมูลและสื่อการเรียนที่สามารถนำมาประยุกต์จัดเป็นกิจกรรมสำหรับการสืบสานและเผยแพร่สู่

ชุมชนท้องถิ่นในวงกว้าง ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันไม่ให้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้สูญหาย ทั้งยังสามารถต่อยอดสู่การพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจแก่ชุมชนอีกทางหนึ่ง โดยเฉพาะการเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดเศรษฐกิจแบบ BCG ที่ส่งเสริมการพึ่งพิงตนเองในด้านรายได้ ด้านสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนไทยพวนอำเภอบ้านผือ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ให้อยู่ในรูปแบบของฐานข้อมูลและสื่อการเรียนรู้
2. เพื่อนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนที่ถูกจัดระบบแล้ว มาประยุกต์เป็นกิจกรรมสำหรับเผยแพร่และสืบสานสู่ชุมชนท้องถิ่น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตเนื้อหาและระเบียบวิธีวิจัย ได้แก่ การศึกษาเชิงคุณภาพในเรื่องความหมาย ความเป็นมา ความสำคัญ วิธีการ/ขั้นตอน และองค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกตามแบบอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี และการเผยแพร่สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกโดยการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการแก่ผู้สนใจในพื้นที่ โดยมีการประเมินตัวชี้วัดความสำเร็จในด้านความรู้/ทักษะ และด้านความพึงพอใจในการนำความรู้/ทักษะไปใช้ประโยชน์
2. ขอบเขตประชากร/กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่นในชุมชน 1 คน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญทั้งยังคงมีการปฏิบัติในช่างฝีมือนี้มาจนถึงปัจจุบันเพียงคนเดียว และ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเผยแพร่ความรู้และทักษะศิลปะการแทงหยวกอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทยพวน จำนวน 66 คน
3. ขอบเขตพื้นที่ในการดำเนินการวิจัย คือ แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
4. ขอบเขตระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย คือ ธันวาคม 2566 – มีนาคม 2567

วิธีดำเนินการวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยนี้แบ่งตามขั้นตอนได้เป็น (1) การวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่นในชุมชนที่มีความรู้และทักษะในศิลปะการแทงหยวกตามแบบอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทยพวน จำนวน 1 คน และ (2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ ผู้ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเผยแพร่ความรู้และทักษะศิลปะการแทงหยวกอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทยพวน ใช้วิธีการลงทะเบียนตามความสมัครและความสนใจ จำนวน 66 คน ประกอบด้วย นักเรียน/นักศึกษา จำนวน 52 คน และประชาชนทั่วไปในชุมชนรอบแหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี จำนวน 14 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยนี้แบ่งได้เป็น (1) การวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากปราชญ์ท้องถิ่น และ (2) การวิจัยเชิง

ปฏิบัติการ ใช้แบบประเมินทักษะการฝึกปฏิบัติโดยปราชญ์ท้องถิ่นและวิทยากรในกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ และใช้แบบประเมินความพึงพอใจด้านการนำความรู้/ทักษะไปใช้ประโยชน์ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ร่วมกับการใช้แบบประเมินการนำองค์ความรู้ไปต่อยอดในเชิงสร้างสรรค์ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งได้เป็น (1) การวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เดี่ยวเชิงลึก (In-depth Interviews) เพื่อเก็บข้อมูลจากปราชญ์ท้องถิ่น 1 คน จำนวน 2 ครั้ง โดยการสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป ประวัติความเป็นมา คุณค่า ความสำคัญ สถานการณ์ปัจจุบันของภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบกับการสาธิตวิธีการ ขั้นตอน และเทคนิคการแทงหยวกตามแบบศิลปะชาวไทยพวนบ้านผือ เพื่อนำไปถอดบทเรียนจากองค์ความรู้ ตลอดจนการศึกษาจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสังเคราะห์ข้อมูล และ (2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ร่วมกับการใช้การประเมินทักษะการฝึกปฏิบัติของผู้เข้าร่วมกิจกรรม จากนั้นจึงทำการรวบรวมข้อมูล โดยวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากผลการประเมินความพึงพอใจด้านการนำความรู้/ทักษะไปใช้ประโยชน์ และข้อมูลจากแบบประเมินการนำองค์ความรู้ไปต่อยอดในเชิงสร้างสรรค์ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม

จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

บทความวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง สืบสานศิลปะการแทงหยวกในพื้นที่แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี โดยได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี เลขที่รับรอง อว. 0622.7/470 (เลขที่ยื่น จย.มน.225/2566)

การวิเคราะห์ข้อมูล

แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนบ้านผือในงานวิจัยนี้ จะใช้แนวคิดการจัดการองค์ความรู้ตามแบบจำลองเซกิ (SECI Model) โดยเป็นแบบจำลองที่แสดงให้เห็นกระบวนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อนำไปพัฒนาเป็นนวัตกรรมหรือยกระดับองค์ความรู้เดิมให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ประกอบด้วยองค์ความรู้ 2 ประเภท ได้แก่ ความรู้ที่ฝังลึก (Tacit Knowledge: TK) และ ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge: EX) ซึ่งมีความสัมพันธ์หมุนวนกันเป็นวัฏจักร 4 กระบวนการ ได้แก่ การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization) การรวบรวมความรู้ (Combination) การผนึกฝังความรู้ (Internalization) และการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ (Socialization) (Nonaka and Nishigushi, 2001: 14-18)

สำหรับขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล จะสัมพันธ์กับรูปแบบระเบียบวิธีวิจัยและแนวคิดการจัดการองค์ความรู้ที่ใช้วิเคราะห์ กล่าวคือ ในขั้นตอนของวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากทฤษฎี เอกสารตำรา งานวิชาการที่เกี่ยวข้อง และการสกัดองค์ความรู้จากปราชญ์ชุมชนให้อยู่ในรูปแบบของฐานข้อมูลและสื่อการเรียนรู้ และในขั้นตอนของกระบวนการเชิงปฏิบัติการ จะใช้การวิเคราะห์ในเชิงกระบวนการจากปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิตในรูปแบบการประเมินผล

สรุปผลการวิจัย

“ศิลปะการแทงหยวกกล้วย” นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สันนิษฐานว่ามีการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และมีการพัฒนาด้านรูปแบบและวิธีการทำเรื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน มีการกระจาย

ตัวในแทบทุกภาคของไทย ได้แก่ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทั่วไปแล้วมักใช้ทั้งงานมงคลและอวมงคล เช่น งานบวช งานบุญ งานโกน งานพิธีต่างๆ ในทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานศพที่นิยมใช้ศิลปะการแทงหยวกร่วมกับเครื่องสดในการประดับจิตกาธานหรือเชิงตะกอน หรือใช้กับพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย (ชูศักดิ์ ไทพาณิชย์, 2555: 51) ซึ่งสำหรับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วนับได้ว่า “ศิลปะการแทงหยวกกล้วย” เป็นหนึ่งในประเภทงานช่างดั้งเดิมของมรดกภูมิปัญญาอีสานด้วย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2561: 176)

สำหรับ “ศิลปะการแทงหยวกกล้วย” ตามแบบฉบับอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือนั้น จากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากปราชญ์ท้องถิ่น พบว่า เกิดจากการปรับเอาองค์ความรู้งานช่างฝีมือดั้งเดิมของชาวอีสานพื้นถิ่นมาใช้กับพิธีกรรมชาวไทยพวนได้อย่างผสมผสาน ในอดีตจะพบเห็นได้ทั่วไปโดยเฉพาะการใช้เป็นส่วนประกอบของปราสาทผึ้งในประเพณีบุญออกพรรษาและการสร้างหอปราสาทเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแก่ผู้วายชนม์ มีการสร้างสรรค์ลวดลายและเทคนิคเชิงช่างในแบบฉบับของตน ทั้งยังมีการประยุกต์ให้เกิดลวดลายใหม่โดยตัวท่านเองที่ต่อยอดจากลายดั้งเดิมได้อย่างวิจิตร ได้แก่ ลวดลายจากหน้าบันวิหารและพระอุโบสถ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพบได้น้อยลงและส่วนใหญ่จะใช้เฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตายเท่านั้น เช่น ใช้ประดับเมรุหรือเชิงตะกอนเผาศพ และใช้ประกอบเป็นหอปราสาทในพิธีบุญห่อข้าวหรืองานทำบุญร้อยวันของชาวไทยพวนบ้านผือ สาเหตุที่ทำให้งานแทงหยวกในปัจจุบันมีความต้องการลดลงเนื่องจากหยวกกล้วยเป็นเครื่องสด ซึ่งเป็นวัสดุที่ไม่มีความคงทน ประกอบกับวิถีชีวิตที่เร่งรีบ ทำให้การแทงหยวกถูกมองว่าเป็นงานที่ใช้เวลามากและไม่คุ้มค่าหากเทียบกับการใช้ประโยชน์เพียงชั่วคราว เป็นเหตุให้ช่างฝีมือลดจำนวนลงเหลือเพียงแค่ท่านผู้เดียวและขาดผู้สืบทอดตามไปด้วย

ผลการวิจัยเรื่อง การจัดการองค์ความรู้เพื่อการสืบสานศิลปะการแทงหยวกในพื้นที่แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี พบว่า การจัดการองค์ความรู้เพื่อการสืบสานศิลปะการแทงหยวกอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือนั้น เป็นการแปรสภาพขององค์ความรู้ที่สัมพันธ์กันระหว่างความรู้ที่ฝังลึก (TK) และ ความรู้ที่ชัดแจ้ง (EX) ตามแนวคิดการจัดการองค์ความรู้ตามแบบจำลองเซกิ (SECI Model) โดยแยกวิเคราะห์ตามลำดับวัตถุประสงค์การศึกษาได้ดังนี้

1. การศึกษารวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวน ให้อยู่ในรูปแบบของฐานข้อมูลและสื่อการเรียนรู้ โดยครอบคลุม***กระบวนการสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization: E)*** และ ***กระบวนการรวบรวมความรู้ (Combination: C)*** ตามแบบจำลองเซกิ กล่าวคือ *การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (E)* มีการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกจากปราชญ์ท้องถิ่นและทำการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมโดยวิธีการให้ปราชญ์ท้องถิ่นสาธิตเพื่อให้คณะทีมผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามและถอดบทเรียนเป็นองค์ความรู้ จากนั้นจึงมีการนำองค์ความรู้ที่ได้มาเปรียบเทียบกับแหล่งข้อมูลอื่นจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับลวดลายและองค์ประกอบ เพื่อให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น จากนั้นจึงทำการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งผลการเก็บข้อมูลพบว่า การแทงหยวกจะใช้วัสดุหลักคือ ต้นกล้วยตานีและมีดปลายแหลมมีคมสองด้าน โดยจะทำการแทงสลักกลีบหยวกออกเป็นลวดลายต่างๆ แยกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ *(1) ลายพื้นเมืองดั้งเดิม* ได้แก่ ลายฟันปลา ลายฟันสาม ลายดอกจิก ลายตีนเต่า (หรือลายผักแว่น) ซึ่งคล้ายคลึงกับลวดลายแทงหยวกพื้นฐานของท้องถิ่นอื่นทั่วประเทศไทย และ *(2) ลายประยุกต์* โดยเป็นการคิดค้นเพิ่มเติมโดยอ้างอิง

จากลวดลายหน้าบันวิหารและอุโบสถ ได้แก่ ลายโง่ (หรือสำเนียงไทยพวนเรียก “โหง่”) ลายแขนนาง (หรือลายวันแล่น) และลายนาค ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของการแทงหยวกแบบไทยพวนบ้านผือ และอีกส่วนหนึ่งคือการประกอบลวดลายแทงหยวกเหล่านั้นเป็นปราสาทผึ้งหรือหอปราสาท จะใช้วัสดุเพิ่มเติม ได้แก่ ไม้กลัด ค้อน คีมขนาดเล็ก และไม้คานสอดสำหรับหาม ร่วมกับการทำ “ดอกผึ้ง” โดยการละลายขี้ผึ้งด้วยความร้อนและใช้ก้นของผลมะละกอเป็นแม่พิมพ์ จากนั้นจึงนำไปจุ่มกับขี้ผึ้งและนำมาลอยกับน้ำเย็น เมื่อพักให้แห้งจึงนำมาเสียบกับไม้กลัดประดับให้ทั่วหอปราสาทให้สวยงาม

ภาพที่ 1 การสกัดถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกออกจากตัวปราชญ์ท้องถิ่น

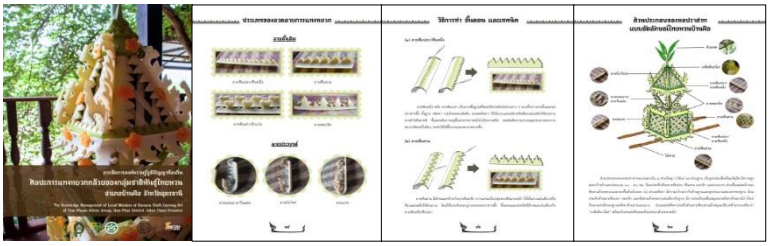
หลังจากนั้น จึงมีการนำองค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกแบบอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือที่ได้ในกระบวนการสกัดความรู้ออกจากตัวคน เข้าสู่ *การรวบรวมความรู้ (C)* โดยนำมาจัดระบบเป็นหมวดหมู่องค์ความรู้เรื่องต่างๆ แบ่งได้เป็นฐานข้อมูล 5 เรื่อง ได้แก่ (1) ข้อมูลทั่วไป/ประวัติความเป็นมา (2) วัสดุและอุปกรณ์ (3) ประเภทของลวดลายต่างๆ (4) วิธีทำ ขั้นตอน และเทคนิค และ (5) การประกอบองค์ประกอบเพื่อนำไปใช้งาน โดยมีการวาดภาพและถ่ายภาพประกอบเพื่อนำไปจัดทำให้เป็นสื่อการเรียนรู้รูปแบบต่างๆ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและศักยภาพของกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน 3 กลุ่มช่วงวัย ได้แก่ วัยเด็กและเยาวชน วัยทำงาน และวัยสูงอายุ ซึ่งจัดทำได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ **(1) แผ่นพับ** สำหรับผู้เรียนทั่วไปหรือผู้ที่ต้องการนำไปศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น นักเรียน นักศึกษา นักท่องเที่ยว เป็นต้น โดยแสดงข้อมูลทั่วไปพอสังเขป องค์ประกอบ วัสดุและอุปกรณ์ และขั้นตอนวิธีการฉลุลวดลายแต่ละประเภท **(2) ป้ายนิทรรศการ** โดยแสดงข้อมูลทั่วไป ประวัติความเป็นมา องค์ประกอบ วัสดุและอุปกรณ์ และขั้นตอนวิธีการฉลุลวดลายแต่ละประเภท เนื่องจากเป็นแผนภาพขนาดใหญ่ จึงสามารถเรียนได้หลายคน เหมาะสำหรับผู้เรียนที่เป็นผู้สูงอายุหรือผู้ที่มีปัญหาการอ่านหนังสือไม่ได้ และ **(3) คู่มือหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book)** โดยแสดงข้อมูลทั้งหมด ได้แก่ ข้อมูลทั่วไป/ประวัติความเป็นมา วัสดุและอุปกรณ์ ประเภทของลวดลายต่างๆ วิธีทำ ขั้นตอน และเทคนิคโดยละเอียด องค์ประกอบ คุณค่าความสำคัญ และการนำไปใช้ประโยชน์ เหมาะสำหรับผู้เรียนทั่วไปที่สามารถใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ได้ เช่น วัยเด็ก วัยรุ่น วันทำงาน เป็นต้น

ก. แผ่นพับ

ข. ป้ายนิทรรศการ

ค. คู่มือหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book)

ภาพที่ 2 การจัดระบบฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นการแทงหยวกอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือ ให้อยู่ในรูปแบบสื่อการเรียนรู้รูปแบบต่างๆ

2. การนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนที่ถูกจัดระบบแล้ว มาประยุกต์เป็นกิจกรรมเพื่อเผยแพร่และสืบสานสู่ชุมชนท้องถิ่น โดยพบว่า เป็นสอดคล้องตาม ***กระบวนการผนึกฝังความรู้ (Internalization: I)*** ตามแบบจำลองเซกิ กล่าวคือ เป็นการนำทรัพยากรความรู้ที่ถูกจัดระบบให้อยู่ในรูปแบบสื่อการเรียนรู้เหล่านั้นมาผนึกความรู้เข้าสู่ตัวบุคคลอีกครั้ง โดยนำมาประยุกต์ใช้กับกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกแบบอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือแก่ผู้ที่สนใจ 1 ครั้ง โดยจัด ณ พื้นที่แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ มีผู้เข้าร่วมจำนวน 66 คน ประกอบด้วย นักเรียน/นักศึกษา จำนวน 52 คน (ร้อยละ 78.79) ประชาชนในพื้นที่ที่ให้ความสนใจจำนวน 14 คน (ร้อยละ 21.21) ซึ่งแบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม และมีจำนวนสมาชิกกลุ่มใกล้เคียงกันและมีการคละช่วงวัย ทั้งนี้กิจกรรมดังกล่าวได้กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จจากการประเมินทักษะการฝึกปฏิบัติศิลปะการแทงหยวกในแต่ละกลุ่มโดยปราชญ์ท้องถิ่นซึ่งเป็นวิทยากรฝึกปฏิบัติ โดยประเมินจากการฝึกปฏิบัติแบ่งเป็น 7 รายการ คิดเป็นรายการละ 1 คะแนน กำหนดเกณฑ์ไว้ว่าแต่ละกลุ่มต้องมีคะแนนไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่ง (หรือ 4 คะแนนขึ้นไป) จึงจะถือว่าผ่าน โดยมีผลการประเมินดังนี้

ตารางที่ 1 ผลการประเมินทักษะการฝึกปฏิบัติศิลปะการแทงหยวกอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือ

กลุ่มที่ (จำนวนคน)*	รายการประเมิน-ทักษะการฝึกปฏิบัติ							ผลคะแนน	แปลผล
	แทงหยวกลายดั้งเดิม			แทงหยวกลายประยุกต์			ดอกผึ้ง		
	ฟันหนึ่ง	ฟันสาม	ดอกจิก	โง่	แขนนาง	นาค			
1 (9 คน)	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	4/7	ผ่าน
2 (9 คน)	✓	✓	✓	-	-	-	✓	4/7	ผ่าน
3 (8 คน)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	7/7	ผ่าน
4 (8 คน)	✓	✓	✓	-	-	-	✓	4/7	ผ่าน
5 (8 คน)	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	5/7	ผ่าน
6 (8 คน)	✓	✓	-	-	-	-	✓	3/7	ไม่ผ่าน
7 (8 คน)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	7/7	ผ่าน
8 (8 คน)	✓	✓	-	✓	-	-	✓	4/7	ผ่าน
ค่าเฉลี่ย								**4.75/7**	**ผ่าน**
คิดเป็นร้อยละ								**67.86**	**87.88**

* รวมจำนวนผู้เข้ารับการประเมินทั้งหมด 66 คน

จากตารางที่ 1 แสดงผลการประเมินทักษะการฝึกปฏิบัติศิลปะการแทงหยวกแบบอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือ พบว่า มีจำนวนกลุ่มที่ผ่านการประเมินทั้งหมด 7 กลุ่ม (58 คน) คิดเป็นร้อยละ 87.88 มีคะแนนเฉลี่ยทั้งหมด 4.75 คะแนน (จาก 7 คะแนน) คิดเป็นร้อยละ 67.86 และเมื่อพิจารณารายละเอียดจะเห็นว่า ทุกกลุ่มผ่านการประเมินในการฝึกปฏิบัติรายการแทงหยวกลายดั้งเดิม ได้แก่ ฟันหนึ่ง ฟันสาม และการทำดอกผึ้ง ซึ่งปัจจัยที่มีผลต่อความแตกต่างของผลคะแนน นั่นคือ ความละเอียดของลวดลาย โดยผู้ร่วมกิจกรรมสามารถฉลุลวดลายพื้นฐานที่มีความละเอียดน้อยได้ดีกว่า ในขณะที่ลวดลายประยุกต์จะผ่านการประเมินเพียงบางกลุ่มเท่านั้นเนื่องจากมีความละเอียดสูง ในขณะที่ช่วงวัยและรูปแบบของสื่อการเรียนรู้ไม่มีผลต่อคะแนนทักษะการฝึกปฏิบัติ เนื่องจากแต่ละช่วงวัยมีการเลือกใช้สื่อการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสื่อการเรียนรู้ที่ผู้ร่วมกิจกรรมใช้มากที่สุด คือ แผ่นพับ เนื่องจากมีรูปภาพประกอบและเนื้อหาที่กระชับ มีขนาดไม่ใหญ่มาก ซึ่งง่ายต่อการพกพาและนำไปใช้เรียนรู้ด้วยตนเอง

ภาพที่ 3 การฝึกปฏิบัติศิลปะการแทงหยวกอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือในกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ

อย่างไรก็ตาม แม้โครงการวิจัยนี้จะใช้แนวคิดแบบจำลองเซกิ (SECI) ในการกำหนดกรอบดำเนินการวิจัยเป็นหลัก แต่ขอบเขตวัตถุประสงค์ของงานวิจัยก็มิได้ครอบคลุมถึงการติดตามและประเมินผลการจัดการองค์ความรู้ในกระบวนการนี้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน เนื่องจากข้อจำกัดหลายประการ กล่าวคือ ประการแรก ศิลปะการแทงหยวกเป็นงานฝีมือที่ใช้ในวาระโอกาสเฉพาะกิจโดยเฉพาะในพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถควบคุมได้ และประการต่อมาคือ ข้อจำกัดด้านขอบเขตระยะเวลาดำเนินการวิจัยและงบประมาณ แต่เพื่อทำให้เห็นถึงอีกหนึ่งกระบวนการของการจัดการองค์ความรู้ตามแบบจำลองเซกิ นั่นคือ ***การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ (Socialization: I)*** อย่างเป็นวัฏจักรมากที่สุด ผู้วิจัยจึงได้หาทางออกโดยการประเมินจากทัศนคติเกี่ยวกับการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ในอนาคตของผู้เข้าร่วมกิจกรรม และใช้การประเมินการนำองค์ความรู้ไปต่อยอดในเชิงสร้างสรรค์ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการที่ได้จัดขึ้นไปแล้ว

ในการประเมินความพึงพอใจของผู้ร่วมกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการจำนวน 66 คน ในด้านการนำความรู้/ทักษะงานศิลปะการแทงหยวกอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือไปใช้ประโยชน์หลังเสร็จสิ้นกิจกรรม โดยจะเป็นการสืบสานต่อยอดสู่การใช้ประโยชน์และเกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้อย่างกว้างขวางในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีประเด็นการประเมิน 8 ข้อ มีเกณฑ์การแปลผลค่าความคิดเห็นโดยใช้มาตราประมาณค่า 5 ระดับ (Likert scale) พบว่า โดยเฉลี่ยมีผลความพึงพอใจในระดับ “มากที่สุด” มีค่าเฉลี่ย 4.27 (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.82) ซึ่งประเด็นการประเมินที่มีระดับความพึงพอใจ “มากที่สุด” ได้แก่ (ข้อ 8) การนำไปใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น (ค่าเฉลี่ย 4.48) (ข้อ 5) การนำไปเผยแพร่/ถ่ายทอดก่อชุมชนท้องถิ่นได้ (ค่าเฉลี่ย 4.41) (ข้อ 3) การนำไปปรับใช้ได้ในชีวิตประจำวัน (ค่าเฉลี่ย 4.32) และการนำไปประยุกต์ในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นตนเองได้ (ค่าเฉลี่ย 4.27) และสำหรับในการประเมินการนำองค์ความรู้ไปต่อยอดในเชิงสร้างสรรค์ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม จะใช้วิธีการประเมินจากตัวแทนกลุ่มทั้ง 8 กลุ่ม รวม 8 ชุดแบบประเมิน โดยให้ตัวแทนกลุ่มนำเสนอถึงแนวคิดและวิธีการในการนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแทงหยวกอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือไปใช้ต่อยอดในมิติอื่นๆ ในเชิงสร้างสรรค์ ผลการประเมินพบว่า ทิศทางของข้อเสนอในทุกกลุ่มเป็นไปในทางเดียวกัน นั่นคือ การนำศิลปะการแทงหยวกไปสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนอื่นๆ บนฐานทุนทางวัฒนธรรม (เช่น ของที่ระลึก/ของฝากแก่นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ไทยพวน เป็นต้น) เพื่อให้งานศิลปะแทงหยวกถูกใช้ประโยชน์ได้หลายมิติมากขึ้น โดยเป็นหนทางสู่การสร้างรายได้ที่อยู่นอกเหนือจากประโยชน์ด้านประเพณีพิธีกรรม ซึ่งแนวคิดการจัดทำผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ผู้ตอบแบบประเมินเสนอไว้ที่น่าสนใจ ได้แก่ สมุดบันทึกลายปราสาทผึ้งแบบไทยพวนบ้านผือ ที่คั่นหนังสือลายแทงหยวกแบบหอปราสาทไทยพวนบ้านผือ เป็นต้น

ก. สมุดบันทึก ข.ที่คั่นหนังสือ

ภาพที่ 4 ตัวอย่างแนวคิดการต่อยอดศิลปะการแทงหยวกไปสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการได้เสนอ

การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง การจัดการองค์ความรู้เพื่อการสืบสานศิลปะการแทงหยวกในพื้นที่แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สามารถแยกสรุปและอภิปรายได้ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. การศึกษารวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี พบว่า ศิลปะการแทงหยวกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนบ้านผือ คือ มรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างงานฝีมือพื้นถิ่นอีสานเข้ากับพิธีกรรมของชาวไทยพวนได้อย่างสอดคล้อง ในอดีตถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างหอปราสาทและปราสาทผึ้งเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ซึ่งคุณค่าของศิลปะการแทงหยวกมีหลายมิติ ทั้งในมิติของเชิงช่างงานฝีมือไปจนถึงในระดับสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ จิตวิญญาณ และโลกทัศน์ ซึ่งศิลปะการแทงหยวกในปัจจุบันกำลังเผชิญกับสภาวะวิกฤติ เนื่องจากขาดช่างฝีมือสืบทอด ผนวกกับความต้องการใช้ที่ลดลง และหากไม่มีการจัดการองค์ความรู้ที่เหมาะสมก็อาจสูญหายไปจากชุมชนไทยพวนบ้านผือได้ในอนาคต ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของของ อวยพร พาณิช (2560: 7-22) ที่ได้ศึกษาถึงการดำรงอยู่ศิลปะการแทงหยวกและการสื่อสารเพื่อการดำรงอยู่และการถ่ายทอดศิลปะงานแทงหยวกในชุมชนปลายบาง จังหวัดนนทบุรี และชุมชนวัดจำปา เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร โดยพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ศิลปะการแทงหยวกอาจสูญหายไปได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ซึ่งหากต้องการอนุรักษ์ศิลปะการแทงหยวกให้สามารถดำรงอยู่คู่กับสังคมก็จะต้องมีการถ่ายทอดผ่านการสื่อสารหลายรูปแบบ จำเป็นต้องใช้สื่ออื่นๆ ผสมผสานกับสื่อบุคคลเพื่อเพิ่มโอกาสให้ศิลปะการแทงหยวกเป็นที่รู้จักมากขึ้น

ทั้งนี้ การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ให้อยู่ในรูปแบบของฐานข้อมูลและสื่อการเรียนรู้ ทำได้โดยการสกัดความรู้ที่อยู่ในตัวปราชญ์ท้องถิ่น (TK) ให้ออกมาเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง (EK) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และนำมาจัดระบบเป็นหมวดหมู่ฐานข้อมูลความรู้ด้านต่างๆ ได้แก่

ข้อมูลทั่วไป/ความเป็นมา วัสดุและอุปกรณ์ ประเภทของลวดลาย วิธีทำ/ขั้นตอน/เทคนิค องค์ประกอบ และการนำไปใช้ประโยชน์ และนำมาจัดทำเป็นสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย ได้แก่ แผ่นพับ ป้าย นิทรรศการ และคู่มือหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับงานวิจัยของ พฤษภา ดอกกุหลาบ (2562: 38-53) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เพื่อสืบสานศิลปะการแทงหยวกสกุลช่างเพชรบุรี โดยพบว่า มีการสกัดเอาแก่นสาระขององค์ความรู้ของศิลปะการแทงหยวกสกุลช่างเพชรบุรี ได้แก่ ความหมาย ความเป็นมา อัตลักษณ์/เอกลักษณ์ ลวดลาย วัสดุ/อุปกรณ์ ชนิดของต้นกล้วย พิธีกรรม ขั้นตอน เทคนิค และเส้นทางสู่การเป็นผู้สืบสานศิลปะการแทงหยวก เพื่อนำมาจัดระบบเป็นสมุดบันทึกความรู้และเผยแพร่ผ่านสื่อเทคโนโลยีที่เหมาะสม และเพื่อสืบสานศิลปะการแทงหยวกสกุลช่างเพชรบุรีผ่านกระบวนการจัดการองค์ความรู้

2. การนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนที่ถูกจัดระบบแล้วมาประยุกต์เป็นกิจกรรมเพื่อเผยแพร่และสืบสานสู่ชุมชนท้องถิ่น พบว่า ทำได้โดยการนำฐานข้อมูลและสื่อการเรียนรู้ศิลปะการแทงหยวกมาใช้ในกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกแบบอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือ ซึ่งเป็นการผนึกฝังความรู้ที่ชัดแจ้ง (EK) ให้กลายเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล (TK) อีกครั้ง โดยพบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมผ่านการประเมินทักษะการฝึกปฏิบัติแทงหยวกร้อยละ 87.88 มีผลการประเมินความพึงพอใจการนำไปใช้ประโยชน์โดยเฉลี่ยในระดับมากที่สุด (4.27) จากการประเมินผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 66 คน และผลการประเมินการนำองค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือไปต่อยอดเชิงสร้างสรรค์ทั้ง 8 กลุ่ม ได้แก่ ข้อเสนอแนวทางการจัดทำผลิตภัณฑ์ชุมชนบนฐานของทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางการศึกษาของ วรรณีศา สีฟ้า และ ปิยากร หวังมหาพร (2564: 208-225) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องศิลปะการแทงหยวกกล้วยในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 10 จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งพบว่า ภายหลังกระบวนการถอดองค์ความรู้ให้อยู่ในรูปแบบที่เป็นระบบ ได้แก่ แฟ้มพัฒนางาน ตำราเรียน เอกสารและระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น เว็บไซต์ สามารถสื่อการเรียนรู้เหล่านี้ไปใช้ในการผนึกกลับองค์ความรู้สู่ตัวบุคคลอีกครั้ง โดยวิธีการจัดการอบรมและการจัดเรียนการสอน เพื่อเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานศึกษาอย่างยั่งยืน และยังสอดคล้องกับงานศึกษาของ พระปลัดประพจน์ อยู่สำราญ และคณะ (2565: 214-227) ได้ทำวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีวันอัฏฐมีบูชาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในพื้นที่วัดใหม่สุคนธาราม อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยพบว่า นอกจากการรวบรวมจัดเก็บข้อมูลภูมิปัญญาศิลปะการแทงหยวกให้อยู่ในรูปแบบของสื่อแบบต่างๆ ได้แก่ หนังสือ วีดีทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ แล้ว กระบวนการถ่ายทอดความรู้กลับสู่ตัวบุคคลก็นับว่ามีความสำคัญในการส่งเสริมและสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้อยู่กับวิถีชีวิตผู้คนอย่างยั่งยืน ดังเช่น การจัดศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาเพื่อฝึกปฏิบัติการนำทุนทางสังคม/ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญามาใช้เป็นจุดเด่นด้านการท่องเที่ยว รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาดังกล่าวในการจัดงานประเพณีจริง

นอกจากนี้ ข้อค้นพบจากโครงการวิจัยการจัดการองค์ความรู้เพื่อการสืบสานศิลปะการแทงหยวกในพื้นที่แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ยังสามารถวิเคราะห์สรุปได้ตามแบบจำลองเซกิ ซึ่งแสดงให้เห็นวัฏจักรที่หมุนเวียนระหว่าง “ความรู้ที่ฝังลึก (TK)” สู่ “ความรู้ที่ชัดแจ้ง

(EK)” โดยแบ่งออกเป็น 4 กระบวนการ ได้แก่ การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization) โดยการถอดองค์ความรู้จากปราชญ์ท้องถิ่น การรวบรวมความรู้ (Combination โดยการจัดระบบฐานข้อมูลและออกแบบสื่อการเรียนรู้ให้กลายเป็น “ต้นทุนทางปัญญา” การผนึกฝังความรู้ (Internalization) โดยการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อฝึกปฏิบัติ และ การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ (Socialization) โดยการประเมินความพึงพอใจด้านการนำความรู้/ทักษะไปใช้ประโยชน์ในอนาคต และการนำองค์ความรู้ไปต่อยอดในเชิงสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นผลิตชุมชนแบบใหม่ ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการในการยกระดับองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การสร้างนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยสรุปได้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 5 กระบวนการจัดการองค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกแบบอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือ โดยใช้แบบจำลองเซกิ (SECI Model)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 สามารถนำนวัตกรรมสื่อการเรียนรู้และฐานข้อมูลศิลปะการแทงหยวกที่ได้มาประยุกต์เป็นกิจกรรมอื่นๆ ในพื้นที่แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ เช่น การจัดทำหลักสูตรระยะสั้นหรือกิจกรรมฝึกปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ รวมถึงนำไปบูรณาการกับวิชาเรียนหรือหลักสูตรท้องถิ่นศึกษา เพื่อสร้างกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันกับสถานศึกษาในพื้นที่ชุมชน

1.2 สามารถนำแนวคิดและกรอบคิดการจัดการองค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกอัตลักษณ์ไทยพวนบ้านผือไปประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาวิจัยหรือสร้างกระบวนการอนุรักษ์สืบทอดกับมรดกภูมิปัญญาอื่นๆ ที่กำลังจะสูญหายไปจากชุมชนได้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อติดตามการนำความรู้ ทักษะ หรือนวัตกรรมสื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกไปใช้ประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมตามแนวคิดการจัดการองค์

ความรู้ตามแบบจำลองเซกิ (โดยเฉพาะในกระบวนการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ หรือ Socialization) ทั้งการใช้ประโยชน์ในทางสังคม วัฒนธรรม/พิธีกรรม/ประเพณี และประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและรายได้

2.2 ควรมีการต่อยอดส่งเสริมองค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกเพื่อเพิ่มหน้าที่การใช้ประโยชน์อื่นให้กว้างขวาง ที่ไม่เพียงเฉพาะกับพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายเท่านั้น ได้แก่ การใช้งานแทงหยวกเพื่อประดับขบวนแห่ในเทศกาลสำคัญ การประยุกต์เป็นกระทงโดยเชื่อมโยงเข้ากับนิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นเรื่อง “อุสา-บารส” ตอนนางอุสาเสี่ยงรักกระทงกาบกล้วยรูปหงส์ การนำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น บรรจุภัณฑ์แทงหยวกสำหรับใส่อาหารที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมซึ่งสอดคล้องตามหลักการในแนวคิดเศรษฐกิจ BCG เป็นต้น หรือแม้แต่การนำภาพลวดลายหรือภาพเสมือนของการแทงหยวกไปใช้ออกแบบเป็นของที่ระลึกสำหรับจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมยังพื้นที่แหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ไทยพวนบ้านผือ เช่น ลายแก้วน้ำเซรามิก ลายเสื้อยืด ของเล่นสำหรับเด็ก เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

กนิษฐา เรืองวรรณศักดิ์, จุรีรัตน์ ทวยสม, ระพีพรรณ จันทรสา, ณัฏฐานุช เมฆรา, และชุติพงศ์ คงสันเทียะ. (2566). เฮือนไทยพวน : อนุรักษ์เพื่อการสร้างสรรค์บนผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก. *วารสารศิลปกรรมและการออกแบบแห่งเอเชีย, 4*(1), 25 - 44.

เกศรี วิวัฒนปฐพี, โสภา ชัยพัฒน์, บงกช เจนชัยภูมิ, มาลินี ผลประเสริฐ, และเดือนฉาย ผ่องใส. (2565). อัตลักษณ์และพื้นที่ทางสังคม : ภาพสะท้อนวิถีชีวิตไทพวนในภาคอีสาน. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 9*(10), 62 - 77.

ชุติพงศ์ คงสันเทียะ, และกนิษฐา เรืองวรรณศักดิ์. (2566). ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการแทงหยวกกล้วยของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี. *วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล, 12*(2), 68-82. http://doi.org/10.14456/ajc.2023.12

ชูศักดิ์ ไทพาณิชย์. (2555). *ศิลปะการแทงหยวก.* กรุงเทพฯ : วาดศิลป์.

พระปลัดประพจน์ อยู่สำราญ, พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร, พระครูปฐมธีรวัฒน์ (บัญชา ฐิตธมฺโม), และพระปลัดสมชาย ดำเนิน. (2565). การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีวันอัฏฐมีบูชา เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. *วารสาร มจร. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 11*(4), 214-227.

พฤกษา ดอกกุหลาบ. (2562). การจัดการความรู้เพื่อสืบสานศิลปะการแทงหยวกสกุลช่างเพชรบุรี. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, 2*(2), 38-53.

ไพบูลย์ วิริยะพัฒนไพบูลย์. (2553). *ประวัติศาสตร์พวนมาจากไหน.* นนทบุรี : เลิศชัยการพิมพ์2.

วรรณีศา สีฟ้า, และปิยากร หวังมหาพร. (2564). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องศิลปะของการแทงหยวกกล้วยในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 10 จังหวัดเพชรบุรี. *วารสารมนุษยสังคมปริทัศน์ (มสป.), 23*(2), 208-225.

ส่งเสริมวัฒนธรรม, กรม. (2561). *มรดกภูมิปัญญาอีสาน.* กรุงเทพฯ : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

อรศิริ ปาณินท์. (2554). การเปลี่ยนถ่ายสัมภาระทางวัฒนธรรมของชาวพวน: จากเชียงขวางสู่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย. *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย, 7*, 133 - 164.

อวยพร พานิช. (2560). การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดศิลปะการแทงหยวก. *นิเทศยามปริทัศน์, 16*(20), 7-22.

Nonaka, I. and Nishigushi, T. (2001). *Knowledge Emergence: Social, Technical, and Evolutionary Dimensions of Knowledge Creation*. New York: Oxford University Press.